

Op 25-jarige leeftijd trouwt Jan Blom op 13 augustus 1819 in Teckop met de 22-jarige in Kockengen geboren Willempje Vien. Uit dit huwelijk werden vijftien kinderen geboren. Jan Blom was landbouwer en daarnaast lange tijd assessor (wethouder) van de gemeente Teckop. In 1846, na het overlijden van burgemeester De Haan, werd Jan Blom tenslotte nog burgemeester van Teckop. Dit duurde echter niet lang: ruim een jaar later, op 27 augustus 1847 kwam er een einde aan het leven, dat bijna vijftig jaar eerder zo spectaculair gered werd.

Bronnen:

Archief gerecht Teckop, inv.nr. 1968, fol. 136v-139 en 148-149.
Registers Burgerlijke Stand Teckop, 1819-1847

“Tot nutschap des Gemeenlants van den Houdijk”

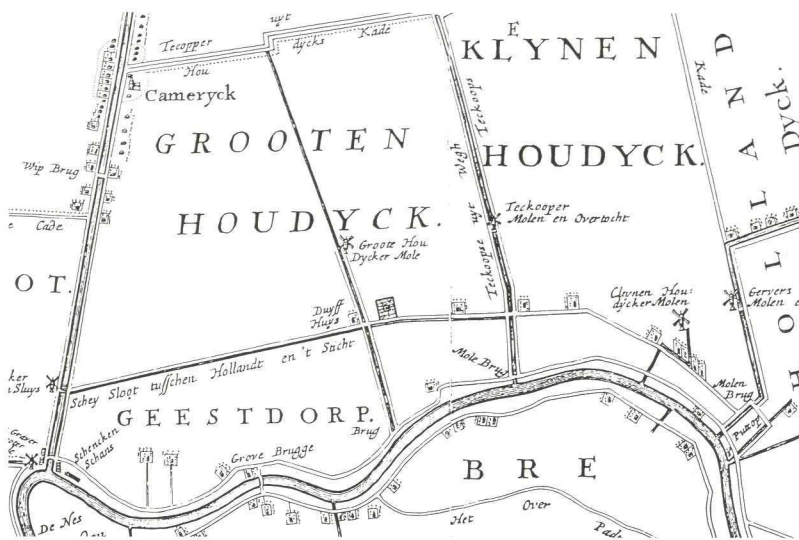
De bestuursinrichting en windbemaling van het waterschap Groot-Houtdijk

door J.F. van Rooijen

Van bemalingsgebied tot waterschap

Op het platteland van het Stichts-Hollandse grensgebied vond men in de middeleeuwen vele kleine buurtschappen met elk een eigen bestuur en rechtsbedeling. Deze samenlevingskernen stonden in het Sticht als gerechten bekend, terwijl men in Holland sprak van ambachten. Aan het hoofd van het bestuur stond een schout. Aanvankelijk werd de waterstaatszorg als een nevenactiviteit gezien van het lokale bestuur. Door de inklinking van de bodem werd de afwatering een steeds groter probleem, dat vroeg om een professionele aanpak: er werden polders opgericht om met behulp van kades en later windbemaling de wateroverlast tegen te gaan. De grenzen van deze polders liepen lang niet altijd gelijk aan die van het gerecht. Naast de gerechtelijke besturen ontstonden er polderbesturen, die zich met de waterstaatszorg gingen bezighouden.

Onder het kerspel Kamerik lag het gerecht van Houdijk. De benaming Houdijk (= Heul- of Houdijk) zou een verwijzing zijn naar de heulen die hier vroeger gelegen hebben. In de 19e eeuw ging men spreken van Houtdijk of liever gezegd de Houtdijken, want het gerecht was opgedeeld in twee polders: Groot-Houtdijk en Klein-Houtdijk. Iedere polder had een eigen polderbestuur. De Houtdijken, die zoals gezegd samen een gerecht vormden, hadden op waterstaatkundig gebied dus eigenlijk niets met elkaar te maken. Het was in de middeleeuwen echter al duidelijk, dat de gerechten en polders op het gebied van de waterstaatszorg moesten samenwerken. Bepaalde waterstaatswerken van regionaal belang werden gezamenlijk onderhouden. Om dit in goede banen te leiden werd in 1322 het overkoepelende Groot-Waterschap van Woerden opgericht. Maar er zijn zelfs hoefslaglijsten van voor die tijd bewaard gebleven, waarin het onderhoud van de Spaarndam en de dam bij Hoppenesse verdeeld werd over de gerechten in het Land van Woerden.¹ Het gerecht van de Houtdijken moest hieraan ook zijn steentje bijdragen. Op dezelfde voet wees het latere Groot-Waterschap belangrijke waterstaatswerken aan als banwerk, arbeid die onder ban of rechtsdwang stond. Zo maakten Dijkgraaf en Hoogheemraden van het Groot-Waterschap in 1651 met instemming van de waardslieden als vertegenwoordigers van de kerspels een hoefslaglijst op, die behoudens enkele wijzigingen tot in de 20e eeuw het onderhoud van boezemwateren regelde. De polders Groot- en Klein-Houtdijk kregen een gemeenschappelijk hoef-

De polders Groot- en Klein-Houtdijk op de kaart van het Groot-Waterschap van Woerden van de gebroeders Vingboons uit 1670.

slag in de Rijn toegewezen. Onder verwijzing naar de oude 14e-eeuwse hoefslaglijsten kunnen we stellen, dat de beide polders zo langzamerhand wel gewend waren aan een dergelijke samenwerking. Kennelijk was er sprake van een broederlijke samenwerking, die de polderbesturen in 1717 zelf uitbouwden met hun gezamenlijke keur op het onderhoud van het zandpad. Met goedvinden van het Groot-Waterschap schouwden de schout en kroosheemraden van beide polders het zandpad “alle jaaren omtrent Woertsche merckt”. Uit het feit dat een dergelijke keur aan de goedkeuring van het Groot-Waterschap onderworpen was, moge blijken dat Dijkgraaf en Hoogheemraden waren belast met toezicht op het reilen en zeilen van de inliggende polders. Na haar oprichting was het Groot-Waterschap zich steeds meer gaan bemoeien met die zaken, die als interne polderaangelegenheden te beschouwen zijn.

Groot-Houtdijk is een zeer vroege Stichtse veenontginning, die zoals uit de verkaveling van de polder blijkt, in twee blokken is te verdelen. Het oostelijke deel is ouder dan het westelijke.² De genoemde tweedeling vinden we terug in de schouwbrief van 1593, die de burenen verplichtte de sloten langs hun wei- en hooilanden te schonen. De burenen met land in het westelijke deel, dat strekte van de Kameriker wetering tot de Molenvliet, moesten het ene jaar aan de noordkant van hun landen sloten en het andere jaar aan de zuidkant. Het oostelijke blok, bestaande uit landen die van de Houdijkerdijk tot de landscheiding strekten, diende respectievelijk aan de oost- en dan weer aan de westzijde te worden geschoond. De schouw over deze werken vond jaarlijks plaats in de oogstmaand ofwel augustus.

In de 18e eeuw verdiende de poldersecretaris van Groot-Houtdijk er een grijpstuiver bij door ervoor te zorgen dat er aankondigingen van de schouw kwamen te hangen bij de Groepenbrug “ten opzichte van de Hollandse landen die met de moole van deese polder uytmalen”. Deze Hollandse landen omvatten bijna het gehele buurtschap Geestdorp, dat tot het Land van Woerden hoorde. Geestdorp, een vruchtbare kleistroom direct ten noorden van de Oude Rijn, werd al eerder bebouwd dan het aangrenzende veengebied. Geestdorp was vrij hoog gelegen en had dus niet zoveel problemen met zijn afwatering. In de 17e en 18e eeuw echter werd het grootste gedeelte van het kleiland afgeticheld ten behoeve van de Woerdense steen- en panbakkerijen. Dit bracht

Geestdorp ertoe aansluiting te zoeken bij de aangrenzende bemalingsgebieden. De schouwbrief van 1593 had alleen betrekking op de oorspronkelijke polder Groot-Houtdijk, die in tegenstelling tot Geestdorp aan weerszijden van de Molenvliet een verschillende verkaveling kende. Waarschijnlijk behoorde Geestdorp toen dus nog niet tot het bemalingsgebied van de Groot-Houtdijker molen. In 1621 is dit kennelijk wel het geval: in oktober van dat jaar overstroomde de polder, doordat Govert Aartsz en Cornelis Zegerinusz een brug in de Rijndijk hadden gelegd ten behoeve van het vervoer van de pot- en panaarde uit hun landen. Zij hadden verzuimd hun landen van een goede kade te voorzien, zodat de polder binnen enkele uren "geïnnundeert en seer diep onder gelooopen" was. Vanzelfsprekend deden de schout, heemraden en gemene bureu van Groot-Houtdijk hun beklag bij het Groot-Waterschap, hetgeen resulteerde in een schouwbrief "op ende jegens het openen van haerluyder ommeringh, ende specialijk den Rijndijk op Geestdorp, hetwelke de waterkeeringe van hun voorsz. polder is". In 1665 vernieuwde het Groot-Waterschap deze keur, zodat het voor eens en altijd duidelijk was dat de Rijndijk in Geestdorp zonder toestemming van de schout en heemraden van Groot-Houtdijk "bij niemant ter werelt" geopend mocht worden. Dat het oppergezag over de Rijndijk in handen bleef van het Groot-Waterschap deed niets af aan het feit dat het polderbestuur van Groot-Houtdijk de Rijndijk in 1621 als haar ringdijk beschouwde. Kortom, op een klein gedeelte van circa 20 hectare na, dat in latere tijd door de molen van Klein-Houtdijk bemalen werd³, werd het overgrote deel van Geestdorp waarschijnlijk tussen 1593 en 1621 opgenomen in het bemalingsgebied van Groot-Houtdijk. Ondanks de bemaling kon niet worden voorkomen dat veel van het afgetichelde land ongeschikt raakte voor landbouw. Dit land werd met wilgen- en elzenhout beplant en dat later weer tot grasland ontgonnen werd.

Blijkens de oudste bewaard gebleven molenrekening droeg Geestdorp in 1745 haar deel bij in de omslag van de totale polderlasten van Groot-Houtdijk. Waterschappen hadden de leuze "belang - betaling - zeggenschap" altijd al hoog in het vaandel staan. Ook in de collecteboeken van het Groot-Waterschap werd geen onderscheid gemaakt tussen Groot-Houtdijk en de bijbehorende Geestdorpse landen. Alles wijst erop, dat Geestdorp een volwaardig onderdeel uitmaakte van het nieuwe waterschap Groot-Houtdijk.

Toch waren er nog wel bepaalde erfenissen uit het verleden, die herinnerden aan de tijd dat Geestdorp en Houtdijk nog niet één waren. Zo had Geestdorp blijkens de eerder genoemde hoefslaglijst van 1651 samen met Breeveld een eigen hoefslag te onderhouden in de Linschoten. De 14e eeuwse hoefslaglijsten noemden Geestdorp ook al in één adem met Breeveld. Zij vormden namelijk samen tot in de 17e eeuw één schoutambt.⁴ Pas in 1884 werden Geestdorp en Breeveld op de hoefslaglijst van het Groot-Waterschap van elkaar losgekoppeld. De Geestdorpse onderhoudsplicht ging toen naar de polders Groot- en Klein-Houtdijk, waarmee Geestdorp al sinds onheuglijke tijden een sterke band had op het gebied van waterstaat. Sterker nog: het overgrote deel van Geestdorp viel onder waterschap Groot-Houtdijk, wat de reglementering van het waterschap in 1863 nog eens bevestigde. Het is dan ook opmerkelijk dat de hoefslaglijst van het Groot-Waterschap in dit geval zo lang van de (achterhaalde) gerechtelijke grenzen uitging in plaats van de waterstaatkundige grenzen.

Dat de waterhuishouding haar eigen grenzen heeft staat buiten kijf. Door het samengaan van Groot-Houtdijk en Geestdorp kwam de provinciegrens dwars door dit kleine waterschap te lopen. Het bijzonder reglement van het Waterschap Groot-Houtdijk moest dan ook door de Provinciale Staten van zowel Utrecht als Zuid-Holland worden vastgesteld. Vervolgens werd het goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 12 september 1863 nr. 81. Het reglement was geschoeid op de leest van het Algemeen Waterschapsreglement van de provincie Utrecht, omdat het grootste deel van het waterschap in deze provincie was gelegen: Groot-Houtdijk besloeg in totaal een oppervlakte van ruim 333 hectare, waarvan 215 hectare in Kamerik en 118 hectare in Woerden lag.

Fragment van de stafkaart van Harmelen e.o., waarop de verschillende verkavelingsblokken van Groot-Houtdijk aan weerszijden van de molenvliet goed te zien is. De aangegeven bebouwing van Geestdorp is thans verdwenen.

Met consent van het Convent

Het in 1131 door adellijke jonkvrouwen gestichte Convent van Oudwijk had veel onroerend goed. Alleen in Kamerik bezat het eertijds al 600 morgen. Onder de bezittingen in Geestdorp en Groot-Houtdijk behoorde de voorname boerenhofstede Mairloge (het latere Duifhuis), waar jonkvrouwen dikwijls in de zomermaanden enige tijd vertoefden. Als grootgrondbezitter drukte het Convent lange tijd een duidelijk stempel op het bestuur van de polder Groot-Houtdijk.⁵ Het kwam vroeger wel vaker voor dat geestelijke instellingen, zoals de vijf kapittelkerken te Utrecht en sommige kloosters, door hun uitgestrekte grondeigendommen invloed hadden in waterschapsbesturen.⁶

In de schouwbrief van 1523 werd bepaald dat de rentmeester van Oudwijk “van ‘t gemeenlants wegen” elk jaar twee molenmeesters zou kiezen. Vervolgens kozen de molenmeesters en de rentmeester gezamenlijk een schout, die even-als de molenmeesters uit de gemene buren afkomstig moest zijn, “soowell den armen als die rijke als dat van Goots weegen alsoo behoort.” Overigens is de schouwbrief over de schoutverkiezing wel wat onduidelijk: indien het de gemene buren zou goeddunken, mochten zij ook de gewezen schout als zodanig behouden. Had den buiten de molenmeesters en de rentmeester de overige buren dan ook wat te zeggen over wie de functie van schout zou bekleden? Hoewel dit niet strookt met de eerder aangehaalde bepaling, was dit kennelijk wel het geval: de schouwbrief van 1523 werd zowel door de abdis van het Convent bezegeld als door ene Jan Simonsz. die Berge, die “wij gebueren ende gemeen bruykers des polre van den Houdijk (...) nu t’samentelijk tot onsen schoute des voorz. polre ge-cooren hebben.” Uit latere jaren weten we dat het een ongeschreven regel was dat de schout van het gerecht van de Houtdijken tevens als polderschout van Groot-Houtdijk en Klein-Houtdijk fungeerde. Deze lijn werd in Groot-Houtdijk zelfs na de oprichting van de gemeenten doorgezet door tot 1935 de burgemeester van Kamerik-en-de-Houtdijken en later die van Kamerik als

schout van de polder te benoemen. Maar hoe de schoutverkiezing in het grijze verleden ook plaats heeft gevonden, het is klip en klaar dat de schouwbrief van 1523 het Convent van Oudwijk een zekere macht gaf. De rentmeester vormde samen met de schout en molenmeesters het viertal "geschickten", dat schouw dreef over de waterkering, vergunning verleende voor werken in de kade, en de polderlasten omsloeg over de ingelanden.

De kerkhervorming maakte een eind aan de invloed van het jonkvrouwenconvent. Op 14 december 1580 werden de Utrechtse kloosters geconfiscieerd en kwam het bezit van de vrouwenkloosters in handen van de Ridderschap. De Sint-Stevensabdij van Oudwijk, die op aandringen van met name de familie van de hierin wonende jonkvrouwen mocht blijven staan, werd in 1584 door opgehitste burgers in brand gestoken. De jonkvrouwen vonden elders in Utrecht onderdak en werden verder met rust gelaten. Zo kon in 1612 de aanvulling op de schouwbrief waartoe de burens van Houtdijk een jaar eerder hadden besloten, nog officieel door de abdis van Oudwijk worden bekrachtigd. Echter over de schouder van de abdis keek ditmaal wel ene Johan van Winssen mee, die door de Ridderschap van Utrecht was aangesteld als rentmeester en ontvanger van de goederen van Oudwijk.

Tot de Franse tijd beheerde de Ridderschap op deze wijze de bezittingen van het Convent van Oudwijk. De Ridderschap had als rechtsoptolger van het Convent vrij veel invloed op de gang van zaken in het polderbestuur van Groot-Houtdijk. Kennelijk hielden de heren edelen de touwtjes strak in handen. Dat de omvang van hun bezittingen in het waterschap in de loop der tijd door verkopen afnam (in 1688: 35% en sinds 1729 nog 23% van de landerijen in Groot-Houtdijk)⁷, betekende niet dat de zeggenschap van de Ridderschap in polderzaken verminderde. Alvorens de invloed van de Ridderschap op polderniveau te bespreken, is het aardig te zien hoezeer het Groot-Waterschap van Woerden op zijn hoede was om geen bevoegdheden kwijt te raken aan de Ridderschap. Dit blijkt uit het volgende voorval. Op een zomerdag in 1780 bezocht een zekere D.J. van Reede van Nieveld het dorp Kamerik en raakte aldaar aan de praat met mr. Dominicus Costerus, secretaris van het Groot-Waterschap. Het gesprek ging onder meer over het peilmalen. Dijkgraaf en Hoogheemraden van het Groot-Waterschap wilden bij keur verplichten dat de poldermolens stil werden gezet als er een bepaald peil bereikt was in de boezemwateren. Bij verder malen liepen met name de kaden te Kamerik en Zegveld gevaar te overstromen of door te breken. Van dit gesprek werd later door Van Reede verslag gedaan aan de Ridderschap, waarvan hij deel uitmaakte. Dit deed hij geheel op eigen houtje. De heren edelen bleken achter de plannen van Dijkgraaf en Hoogheemraden voor de keur op het peilmalen te staan, "mits alle de molenaars obediëren aan die ordres". De brief, waarin Van Reede dit aan Costerus mededeelde, streek de secretaris van het Groot-Waterschap behoorlijk tegen de haren. Hij klom meteen in de pen om duidelijk te stellen, dat het college van Dijkgraaf en Hoogheemraden niet "haar regt van privative judicature" in twijfel trok en dat het niet in haar bedoeling lag de bewuste zaak met de Ridderschap van Utrecht te delen. Omzichtig en met al het respect, "dat men aan zoo een hoog collegie verschuldigt is", schreef Costerus de Ridderschap, dat zij in dit geval niet anders dan als de andere ingelanden kon worden gezien. Costerus zag deze "ijver voor 't welzijn" van het Groot-Waterschap geheel in het licht van zijn opvatting "dat er nooit een tijd is geweest, waarin hetzelfde meer bestrijders heeft gehad, die heimelijk allerhande wegen inslaan, om de jurisdictie, aan 't zelve bij de privilegiën en plegtige provinciale conventiën en uitspraken toegekend, te ontfutselen of die te beknibbelen." Van Reede verklaarde echter schriftelijk dat de Ridderschap nooit van zins was geweest in de rechten van het Groot-Waterschap te treden. De eerste brief van Van Reede diende louter te worden gezien als een steuntje in de rug voor Dijkgraaf en Hoogheemraden van een "principaale" ingeland. Maar deze lieten de correspondentie hier- over voor alle zekerheid toch maar in zijn geheel opnemen in het resolutieboek. Men wist immers maar nooit....

Als wij de invloed van de Ridderschap van Utrecht op het reilen en zeilen in de polder Groot-Houtdijk onder de loep nemen, moeten wij ons bedenken zij op verschillende manieren invloed kon uitoefenen op het polderbestuur. Het is wat ver gezocht, maar theoretisch kon de Ridderschap als tweede lid van de Staten van Utrecht indirect de gang van zaken in Groot-Houtdijk mede-bepalen. De Staten van Utrecht speelden als oppertoezichthouder op het gebied van waterstaat echter maar een bescheiden rol, zeker op polderniveau. Wel bezaten de Staten na de afzweering van Philips II als landsheer lange tijd de heerlijke rechten van de Houtdijken. Dit was echter met name van belang voor het gerechtelijke bestuur van de Houtdijken, waarmee het polderbestuur slechts zijdelings iets te maken had. Bovendien kwamen de heerlijke rechten van Kamerik-Statengerecht en de Houtdijken in 1714 in handen van Hendrik Selkaert, schoonvader van een telg van de meer bekende familie Van Teylingen, waaruit de latere ambachtsheren voortkwamen. Sindsdien benoemde de ambachtshere gerechtelijke functionarissen, die in het geval van de schout, secretaris, gadermeester en bode doorgaans ook als zodanig voor de polder mochten fungeren. Kortom, de invloed van de Ridderschap op het polderbestuur kon eigenlijk alleen maar direct voortvloeien uit de overname van het beheer van de goederen van het Convent.

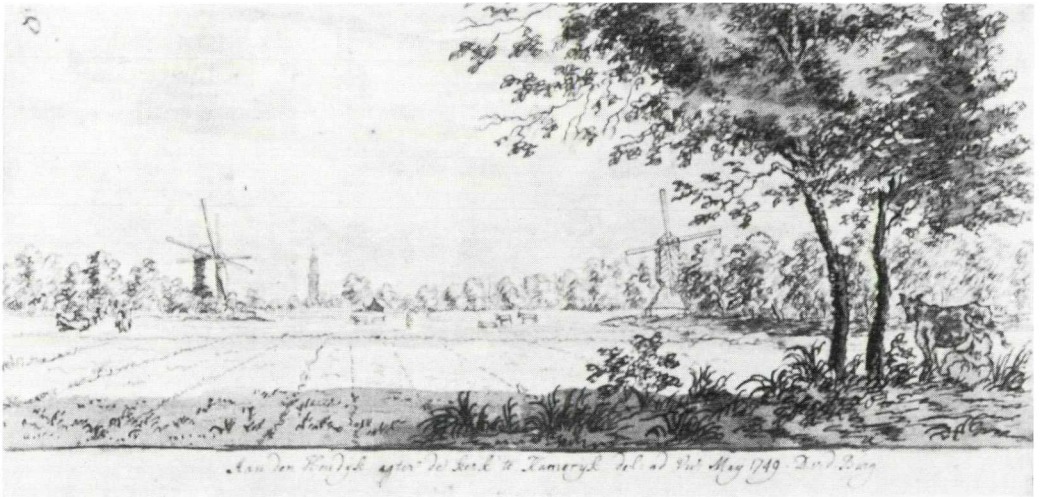
Dat het Convent of de Ridderschap door haar grootgrondbezit veel zeggenschap had in het polderbestuur, is niets bijzonders. Ook vandaag de dag kennen de waterschappen een koppeling tussen de omvang van het bezit en zeggenschap (stemrecht). Wel opmerkelijk is dat de Ridderschap ondanks de afname van de bezittingen, de bijzondere positie van het Convent wist te behouden of misschien zelfs heeft uitgebouwd. Na de schouwbrief van 1523 zijn er geen reglementen of keuren meer opgesteld waaraan de Ridderschap rechten kon ontleen. Omdat de bepalingen in de schouwbrief vrij summier zijn, heeft men zich waarschijnlijk erg vastgehouden aan het gewoonterecht. De archieven vertellen ons helaas maar mondjesmaat over dat wat de burens van Groot-Houtdijk allemaal zo vanzelfsprekend vonden. In ieder geval werden de heemraden in de 18e eeuw door leden van de Ridderschap benoemd min of meer conform de bepalingen uit 1523. Op andere punten lijkt er van de schouwbrief te worden afgeweken: de rentmeester maakte geen deel meer uit van de vier "geschickten". Niettemin waren de schout en heemraden met handen en voeten aan de Ridderschap gebonden. Voor elk wissel was wel een resolutie van de Edelen en Ridderschappen vereist. De rentmeester fungeerde als een soort tussenpersoon. Zo werd de rentmeester in 1778 door de Ridderschap geautoriseerd om de schout van Kamerik te schrijven, "dat de gevraagde vernieuwing van het scheprad en de schijfloop van de Houdijker molen hoe eer hoe beter is te doen." Maar ook bij zaken van gering belang, zoals een extraatje voor de molenaar, was de Ridderschap betrokken. Het valt gewoon op als de heren niet expliciet worden genoemd bij gebeurtenissen, die waarschijnlijk toch met hun goedvinden hebben plaatsgevonden. Zo wordt de Ridderschap doodgezwegen in archiefstukken over de schouwbrief van 1593, de molenbouw van 1594, de keur van 1621/1665 en de hulpbemaling ten behoeve van Kamerik-Teylingens in de 18e eeuw. Andersom willen de molenrekeningen van Groot-Houtdijk ons doen geloven, dat het traditionele "doen van de rekening" een zaak was geworden van de Ridderschap zonder betrokkenheid van de gemene burens. Leden van de Ridderschap hoorden de rekening af, keurden hem goed en bepaalden het gedeelte van de omslag dat de gebruikers bij hun eigenaren mochten verhalen wegens nieuwe werken aan de molen. Deze bemoeienissen van de Ridderschap gingen gepaard met hoge kosten: in de periode 1763-1793 was dit altijd een post van 100 gulden, wat in sommige jaren overeenkwam met bijna een vijfde deel van de totale polderlasten. In 1796/97 schreef schout J.H. van der Sluys een rekest aan het provinciaal bestuur tot afschaffing van de post "wegens betaling der vertering van de heren superintendents of gecommiteerden".⁸

Pas dan breekt er een tijd aan waarin de ingelanden het werkelijk voor het zeggen krijgen. Zij hoorden de rekening af, kozen hun bestuurders en werden betrokken bij de belangrijke beslissingen die er genomen moesten worden.

De Groot-Houtdijker molen

Door de inklinking van de veenbodem ontstonden er in de loop der tijd problemen met de afwatering. De vroeg ontgonnen veenpolder Groot-Houtdijk heeft vermoedelijk al vrij snel de behoefte gevoeld om het overtollige water op kunstmatige wijze te lozen. Wanneer de buren van Groot-Houtdijk hiertoe een molen stichtten, is onbekend. Wel weten we dat aan het eind van de 15e eeuw in de directe omgeving diverse watermolens zijn opgericht. Zo gelastte de bisschop van Utrecht in 1493 om in Oud en Nieuw-Kamerik en de Mijzijde één, of zonodig twee molens te bouwen. De watermolen van de Noordzijde in Bodegraven uit circa 1445 is tot nu toe de oudste bekende molen in het Groot-Waterschap van Woerden. In de schouwbrief uit 1523 wordt met geen woord over een molen in Groot-Houtdijk gerept. Deze keur stond vooral in het teken van de waterkeringen van de polder. De aanleg van een kade op grond van het Convent, "neffens den Teccoperwech daar Harman Cool nu ter tijt bruycker off is" vormde de aanleiding voor de uitvaardiging ervan. Toch geeft de keur een kleine aanwijzing dat er toendertijd waarschijnlijk een molen in Groot-Houtdijk stond: de bestuursleden van de polder werden in plaats van heemraden "molenmeesters" genoemd.

Rond 1550 gunden de buren van Groot-Houtdijk het "maken" van een "zeekere watermolen" aan Gerrit Claesz. en mr. Dirck. Dit tweetal nam dit werk aan voor een bedrag van 383 Carolusgulden. Of het hier de bouw van een nieuwe molen betrof of dat het ging om een grote reparatie, is niet helemaal duidelijk. De molen en het molenhuis dienden aan de eisen te voldoen, die in een bestek waren vastgelegd. Zonder zich over het geleverde werk te beklagen betaalden de buren de eerste twee termijnen van de aanneemsom. Toen echter de derde en tevens laatste termijn betaald moest worden, gaven de heemraden en buren niet thuis. Annemer Gerrit Claesz. was voordat het werk opgeleverd kon worden overleden, en zijn weduwe, Clara Claesse, was er naar het oordeel van de heemraden niet in geslaagd het werk naar behoren te voltooien. Er volgden enkele jaren van touwtrekken om het resterende bedrag van krap 80 gulden. De weduwe kwam ondertussen

"Aan de Houdijk agter de Kerk te Kamerijk", ets uit 1749. De wipmolen rechts zou de poldermolen van Groot-Houtdijk kunnen zijn.

ook te overlijden, zodat de strijd om de centen door de erfgenamen werd voortgezet. De erfgenamen lieten de zaak voorkomen voor Hoogheemraden van het Groot-Waterschap. Deze veroordeelden de polder tot betalen indien de erfgenamen onder ede zouden verklaren dat de molen indertijd volgens het bestek opgeleverd was. De erfgenamen hadden grote bezwaren tegen een dergelijke verklaring over het werk van anderen en lieten de zaak uiteindelijk voorkomen voor het Hof van Holland. Jan Pieter Coenen en Jan Symonsz Plomp, heemraden van Groot-Houtdijk, somden op 6 juni 1553 tijdens de zitting hun argumenten om niet te betalen nog eens op: het werk werd opgeleverd door de weduwe met wie de polder geen overeenkomst had, het werk voldeed niet aan het bestek, en ach, het ging toch niet om zo'n groot bedrag dat niet was uitbetaald? Het betoog was kennelijk niet steekhoudend, want de gedaagden werden veroordeeld tot het betalen van de resterende penningen en de kosten van het proces.⁹

Het bezit van een molen stond natuurlijk niet garant voor een goede afwatering. Dit bleek wel in 1593, "vermits die geheele polder doorgaans den slooten van yegelijck sijn landt soo verstoppt ende toegewassen waren, dat het water daardoor sijn bequame loop ende schuet niet en konst gecrijgen. Ende door sulcx den watermeulen bij tijden (als leedich van water sijnde) most stylle staen, alle tot groot achterdeel van 't gemeenlandt aldaer ende sijn welvaren." In 1593 besloten de burenen van Groot-Houtdijk daarom de al eerder genoemde schouwbrief op te stellen, waarbij zoals gezegd iedere bruiker werd verplicht zijn sloten te onderhouden. Voorts werden de maten van de hoofdwatgangen vastgesteld: "Die hooffdens, gelegen in die weteringe van de Meulenvliet aff tot het landt toe van de erfgenamen ende nasaeten van Harman Koel, wijt sijn ses roede voeten. Ende die wetering met die Meulenvliet, streckende van de watermolen beneven Willem Jansz Verwey lant opwaerts tot die kade toe sullen wijt sijn acht roede voet."¹⁰

Op 8 augustus 1594 vond onder leiding van schout Thomas Verlaen de openbare aanbesteding plaats van de bouw van een nieuwe molen. Het werk kon voor een bedrag van 1125 Carolusgulden worden gegund aan Claes Aertsz Stel. Zijn borgen waren Harman Jansz, burgemeester van Woerden, en Wouter Leenderts. Het bestek van de molenbouw is bewaard gebleven en bevindt zich in het polderarchief. Hierin werd de lengte van de roeden zonder de lassen op 60 voet gesteld, terwijl "dat schepnat sal hooch wesen overcruys XVII voet". Met de nieuwe wipmolen en de pas in 1595 door het Groot-Waterschap goedgekeurde schouwbrief werd de afwatering van de polder verbeterd. Misschien vormde deze situatie wel een lokkertje voor Geestdorp, dat immers in die tijd aansluiting zocht bij het bemalingsgebied van de Groot-Houtdijker molen.

In 1643 gingen schout en heemraden wederom over tot het aanbesteden van de bouw van een nieuwe molen. Het bestek dat hiertoe opgesteld werd is niet meer in het polderarchief terug te vinden. De reden van de herbouw is onbekend. Uit de formulering dat dit gebeurde "met advis van de heeren van de Convente van Outwijck ende 't meerendeel van de gebuyren ofte ingelanden" zou je kunnen afleiden dat niet iedereen de noodzaak ervan inzag en de molen blijkbaar niet totaal onbruikbaar was. Hoe het ook zij, op 14 februari 1643 werd het werk door schout Maerten Verlaen opgeveild. Voor de som van 2100 gulden werd het werk aangenomen door Peter Cornelisz. uit Muiden. Zijn broers Jan en Dirck Cornelisz. stonden borg voor hem. De oplevering diende voor St.Jacobsdag 1643 oude stijl plaats te vinden, op boete van 6 gulden voor iedere werkdag die de aannemer nadien eventueel nog nodig zou hebben.

Of de ingelanden lang plezier hebben gehad van de in 1643 gebouwde molen, is zeer de vraag. Bijna alle watermolens in het Groot-Waterschap vielen in 1672 en 1673 ten prooi aan de vlammen, aangestoken door de vijandelijke Franse troepen, "van oudts de grootste brandstigters van Europa". Costerus schreef vol afschuw over de vernielingen. "De vijand hadde (...) door de vlamme doen verteren alle de landthuizen ende plaatzen van verlustinge van omtrent de Goudsche sluyse af tot aen den dorpe van Hermelen toe (zijnde bijna vier uren gaans) ende dat aan beide zijde van de Rijn, uitgezonderd de huizen in de Houdijck, een weynig te velde aan de noordzijde van de Rijn gelegen".

Brand was echter ook in vredestand zeer gevreesd. De Ridderschap willigde daarom in 1762 het

verzoek in om bij de molen een schuurtje te bouwen, waarin de molenaar zijn turf kon leggen. Pas vanaf deze tijd kunnen we ook andere vertimmeringen en reparaties op de molenwerf goed terugvinden in het Moolenboek van de polder.

In juni 1787 visiteerden de schout en heemraden de molen, omdat er problemen waren met het bovenhuis van de molen. De opzichter achtte het niet onmogelijk om het bovenhuis wat op te lappen, zodat er nog een winter mee gemalen zou kunnen worden. Niettemin wilde hij hier niet voor instaan en noemde hij de 100 gulden reparatiekosten "geld in 't water geworpen". Onder het genot van de nodige drank, blijktens een post van verteringen in de molenrekening, werd in het bijzijn van "de heren rentmeesters van de edele heren ridderschappen" daarom besloten een nieuw bovenhuis op de molen te zetten. Cornelis Boer, meester timmerman, stelde hiertoe voor 12 gulden een bestek op. Hierin werd de Utrechtse maat gehanteerd, met 10 duim in een voet. De maten van het gehele bovenhuis werden gesteld op lang 18,5 voet, breed 13,5 voet en hoog van de daklijst tot de onderkant van de voegburrie 14 voet en 6 duim. De oude as, roede, wiel, schijf, spil en vang dienden weer in het nieuwe molenhuis te worden aangebracht. Uiteraard diende dit alles "wel meesterlijk en na de beste ordre der moolenbouwkunde" te worden uitgevoerd. De aanbesteding vond op 18 juni 1788 plaats in het rechthuis van Kamerik ten overstaan van mr. D.G. van Teylingen, ambachtsheer van Kamerik en de Houtdijken, en de beide heemraden Anthony van Dijk en Toon de Langen. Maar liefst zeventien timmerbazen schreven op het werk in en voor de moeite kregen zij ieder een fles wijn. De afbraak en wederopbouw van het molenhuis werd gegund aan Adrianus de Jong, timmerman te Kamerik. Melten van Duyn en Jan ten Cate waren zijn borgen. De aanneemsom bedroeg 2000 gulden. In verband met deze kosten voor nieuwe werken mochten de bruikers 70 stuivers per morgen korten bij de eigenaars. Het werk diende uiterlijk 1 mei 1789 klaar te zijn, waarna het door schout, heemraden en drie timmermansbazen kon worden gekeurd. Het oude hout bracht na verkoop nog een sommetje op van 50 gulden en 10 stuivers.

Na deze grote renovatie vinden aan de molen alleen min of meer gebruikelijke reparaties plaats. Vermeldenswaardig zijn nog wel enkele vernieuwingen. In 1870 leverde L.J. Enthoven en Co een ijzeren molenas (nr 572) en een gegoten ijzeren taats en keertaats. Voorts werd in 1877 op voorstel van enige ingelanden een ijzeren wateras aangeschaft. Het besluit van 1900 om een ijzeren scheprad aan te schaffen bleek weinig gelukkig. Het geleverde scheprad was namelijk te breed, zodat aan de aannemer uiteindelijk voorgesteld werd de oostzijde van de watengang iets te verbreden opdat het scheprad hierin vrij zou kunnen bewegen. Omdat het polderbestuur het niet tot een proces wilde laten komen, betaalde zij het scheprad na wat gemor. Het was eens maar nooit weer, want enkele jaren later werd de molen gesloopt. Teixeira de Mattos noteerde op de valreep nog wat technische gegevens over de molen: De vlucht van de molen was 24,20 m. Het scheprad had een middellijn van 4,58 m en een schoepradbreedte van 0.46. De hartlijn van de wateras bevond zich op 0,30 + N.A.P. Het polderpeil bleek niet bij keur bepaald, maar was volgens opgave van het bestuur 1,40 - N.A.P.

De molenaars

In de 18e eeuw werd het onderhoud van de molen soms voor langere tijd aanbesteed. Hierbij werd bedongen, dat de aannemer tevens diende te zorgen voor het bemalen van de molen. Nu was de aannemer feitelijk timmerman van beroep en daarom heeft hij zeker gebruik gemaakt van de mogelijkheid om het bemalen uit te besteden aan een "bequaam persoon". Ieder zijn vak. Niettemin bleef de aannemer verantwoordelijk voor het handelen van de molenaar, die naar de letter van de contracten niet in dienst van de polder was. Voor iedere dag "weer en wind dienende" dat er niet naar behoren gemalen werd, hing de aannemer een boete boven het hoofd van 3 gulden en 3 stuivers. Door deze wijze van uitbesteden van het molenaarswerk komen we de namen van de molenaars niet tegen in het archief. Alleen de molenaars die wel direct in dienst waren van de polder vinden we terug in de molenrekeningen, waarin het betaalde maalloon werd verantwoord.

Een unieke, helaas kwalitatief wat mindere foto van de Groot-Houtdijker molen met op de voorgrond de laatste molenaar A.Spek met zijn vrouw. Collectie G.H. Keunen.

Molenaars van de Groot-Houtdijker molen

1745-1746	Cornelis Kraeyenbos
1777-1786	Gijsbert Hoogeboom
1787	Hendrik Griffioen
1788-1808	Arie van der Poel
1812-1817	Kors (van der) Spek
1830-1854	Kors Spek
1855-1907	Arie Spek

Gedurende de in het overzicht genoemde periode bedroeg het maalloon tot 1815 70 gulden, daarna 80 gulden per jaar. Dat was niet voldoende om een gezin van te onderhouden. Andere werkzaamheden die de molenaar voor de polder verrichtte, werden “naer redelijkheid” betaald. Zo verdiende Gijsbert Hoogeboom in 1780 voor baggerwerkzaamheden en het op de kade brengen van 450 pramen bagger “eene stuyver de praam”.

Volgens een resolutie van de Ridderschap uit 1767 had de molenaar jaarlijks recht op 10 gulden, indien hij naar het oordeel van de schout en heemraden goed werk had geleverd. Dit bedrag gold als een schadevergoeding in de jaren dat het onderhoud en de bemaling aan een aannemer werd uitbesteed en de molenaar door het gesloten contract geen recht op brandhout had. Toen in 1777 de molenaar zoals voorheen weer rechtstreeks in dienst van het polderbestuur kwam, verdween deze post ook weer uit de molenrekening; “Sullende nu wederom de spaanderen ten voordeele komen van den molenaar.” Echter vanaf 1853 kreeg de molenaar wederom een soortgelijke tegemoetkoming voor het afval van de molen, dat hij door de aanbesteding van het onderhoud misliep.

Een precieze omschrijving van de werkzaamheden van de molenaar is niet voorhanden. Een circulaire van Gedeputeerde Staten van Utrecht kon het bestuur er in 1865 niet toe bewegen een instructie voor de molenaar op papier te zetten. Het nut hiervan werd niet ingezien en het bestuur achtte een zwart op wit gestelde instructie zelfs gevaarlijk: bij ongelukken “veroorzaakt door onachtzaamheid of ander pligtverzuim” zou de molenaar zich proberen te beroepen op de inhoud van zijn instructie. Deze gedachtengang riekt naar enig wantrouwen.

Een heel ander gezicht toonde het polderbestuur in 1906, toen zij besloot de bejaarde molenaar A. Spek een gratificatie van 50 gulden te geven. De reden hiervoor was bijzonder. De molenaar was 50 jaar getrouwd en tevens ongeveer 50 jaar in trouwe dienst bij het waterschap.

Einde van de molen

Al vanaf 1872 had Groot-Houtdijk een bemalingsovereenkomst met Kamerik-Teylingens, zodat desgewenst overtollig water afgetapt kon worden. Per etmaal dat het stoomgemaal van het naburige waterschap hiervoor in touw was, werd in de wintermaanden een vergoeding van 100 gulden gevraagd en in de zomermaanden 125 gulden. De stap om deze vorm van hulpbemaling om te zetten in een permanente bemaling door Kamerik-Teylingens, werd gemakkelijk gezet. De vergadering van stemgerechtigde ingelanden keurde met 151 stemmen voor en 37 stemmen tegen het voorstel goed om met Kamerik-Teylingens in zee te gaan. Toen de hoogte van de te betalen bemalingskosten in stemming werd gebracht lag de stemverhouding wel iets anders, maar op 28 november 1907 kon dan toch de bemalingsovereenkomst gesloten worden.

De molenaar werd per 1 januari 1908 eervol ontslagen. Hij kreeg een klein pensioentje en mocht tot zijn dood een deel van de molen als woonhuis gebruiken. In 1912 viel de ontmantelde molen onder de slopershamer. Met toestemming van Gedeputeerde Staten van Utrecht en Zuid-Holland werd de molenwerf voor 50 gulden onderhands verkocht aan E.G.B. van Voorst van Beest, eigenaar van de omliggende eigendommen.

Na het verdwijnen van de molen leidde het polderbestuur van Groot-Houtdijk een sluimerend bestaan. De zorg voor de bemaling, eeuwenlang een van de hoofdtaken van het bestuur, lag nu voor een groot deel bij anderen. Andere taken, zoals het doen van het banwerk, konden meer en meer worden uitbesteed aan het Groot-Waterschap. Het was niet meer dan een logische stap dat per 1 januari 1975 het Groot-Waterschap van Woerden alle taken overnam en waterschap Groot-Houtdijk werd opgeheven.

Slotbeschouwing

We hebben kennis gemaakt met Groot-Houtdijk, een waterschap dat in enkele opzichten anders was dan de meeste inliggende waterschappen van het Groot-Waterschap van Woerden. Aller-

eerst kwam dit door het samengaan van de oorspronkelijke polder met het aangrenzende Geestdorp. We hebben bereedeneerd dat dit samenwerkingsverband waarschijnlijk rond 1600 is ontstaan, ver voordat veel andere waterschappen in het kader van de mechanisering van de bemaling tot een dergelijke samenwerking kwamen. Daarnaast week tot de Franse tijd de bestuursinrichting van Groot-Houtdijk enigszins af. De meeste polders werden onder toezienend oog van het overkoepelende Groot-Waterschap bestuurd door enkele ingelanden. Bij Groot-Houtdijk was daarnaast echter nog een rol weggelegd voor grootgrondbezitter het Convent van Oudwijk, dat na de reformatie werd opgevolgd door de Ridderschap van Utrecht.

Nadat in 1908 Groot-Houtdijk werd opgenomen in het bemalingsgebied van Kamerik-Teylingens, begon het kleine interprovinciale waterschap aan de minst boeiende periode uit haar geschiedenis die duurde tot de polderconcentratie van 1975.

Het onderzoek naar de geschiedenis van Groot-Houtdijk werd met name bemoeilijkt door leemten in het archief en het gemis aan relevante publikaties. Hierdoor bleven er onduidelijkheden bestaan, die misschien voor een deel weggenomen kunnen worden met intensiever archiefonderzoek en een beetje meer geluk. Niettemin kunnen we ons nu een goede voorstelling maken van de wijze waarop er in het verleden voor het waterschap gewerkt is, zowel achter de bestuurstafel als in het veld, "tot nutschap, oirbaer ende proffijt des gemeenlants van den Houdijck".¹¹

Bronnen:

Literatuur:

Alkemade, W.R.C., e.a., *Terugblik op Kamerik: leven tussen Kruipin en Oudendam, 1857-1988* (Woerden, 1992)

Besten, J. den, *Nieuw Utrechts Molenboek* (Utrecht, 1991)

Costerus, B., *Historisch verhaal van het voorgevallene in de jaeren 1672 en 1673 in ende omtrent de steden Woerden en Oudewater, waarby de schryvers van dien tydt werden wederlegt*, 3e druk (Leiden, 1737)

Doorn, Z. van, "Oude hofsteden in Geestdorp" in: *Zuidhollandse Studien XIV* ('s-Gravenhage, 1968)

Fockema Andreae, S.J., *Studiën over waterstaatsgeschiedenis, deel IV, Het Nedersticht* (Leiden, 1950)

Hullu, J. de, e.a., *Catalogus van de archieven der kleine kapittelen en kloosters* (Utrecht, 1905)
Rechtsbronnen der vier hoofdwaterschappen van het vasteland van Zuid-Holland (Utrecht, 1951)

Teixeira de Mattos, L.F., *De Waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel II, het vasteland, afd. IV, het Grootwaterschap van Woerden* ('s-Gravenhage, 1908)

Archieven

Archief gerecht Kamerik-Houtdijken, inv.nr. 982: akten 70, 75 en 76 inzake de heerlijke rechten van Hendrik Selkaert.

Archief Groot-Waterschap van Woerden, met name inv.nrs. B-49, D-35-3, D-48-17, de Collectieboeken (index), en de resoluties van de jaren 1595, 1672, 1673, 1721, 1735, 1780, 1857, 1861.

Archief Hof van Holland (oud), inv.nr. 525: sententie nr. 32 van 1553.

Archief Sint-Stevensabdij (van Oudwijk), inv.nr. 20, 370-1/2: stukken betreffende de polder Groot-Houtdijk.

Archief waterschap Groot-Houtdijk

Noten:

1. Fockema Andreae, p. 50, 51.

2. Ontginningen en publieke organisatie in het gebied aan weerszijden van de Oude Rijn tussen Utrecht en

- Zwammerdam (Amsterdam, Historisch Seminarium Universiteit Amsterdam, 1977), p. 7.
3. Bij de reglementering van waterschap Klein-Houtdijk in 1863 werd gesteld dat de totale oppervlakte van dit waterschap 185 hectare was, waarvan 165 hectare in Kamerik lag en de genoemde 20 hectare in Woerden (Geestdorp). Bij hoge uitzondering sprak men van Groot- en Klein-Geestdorp om aan te geven of het desbetreffende gedeelte van Geestdorp tot Groot- danwel tot Klein-Houtdijk gerekend werd.
  4. Plomp, N. Woerden 600 jaar stad (Woerden, 1972), p. 69.
  5. In hoeverre dit ook gold voor Klein-Houtdijk, waar het Convent ook gegoed was, heb ik niet onderzocht. De keur van Klein-Houtdijk uit 1699 bevat enkele bepalingen met betrekking tot de bestuursinrichting zonder de Ridderschap, rechtsopvolger van het Convent, met naam te noemen. Wel is de Ridderschap ("gewoon" als belangrijke ingeland?) betrokken geweest bij het aanbesteden van het onderhoud van de Klein-Houtdijker molen.
  6. Ter illustratie: het Convent van Oudwijk was een van de vele kerkelijke instellingen die in het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams betrokken waren bij de benoeming van hoogheemraden. Aanvankelijk kende men hier bisschopsheemraden, heemraden die door kapittelkerken werden aangesteld en heemraden aangesteld door diverse mannen- en vrouwenkloosters. Zie: Vliet, M. van, Het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams (Assen, 1961) p. 105, 106.
  7. Berekend aan de hand van de index op de Collectieboeken van het Groot Waterschap van Woerden, aanwezig in het Streekarchief Rijnstreek. Overigens staan Groot-Houtdijk en Geestdorp hierin vanaf het begin (in 1688) onderdezelfde rubriek genoemd.
  8. Archief Groot-Houtdijk, inv.nr. 66: molenrekening 1796/97.
  9. Zie ook Rechtsbronnen, p. 306: Sententie in reformatie van het vonnis van de hoogheemraden van Woerden, die de erfgenamen een decisoire eed hadden opgelegd. Het Hof deed de Woerdense uitspraak teniet.
  10. Van Doorn noemt genoemde Willem Jansz Verwey in 1594-1597 als pachter van de "uuythoff Meerlooge", waaruit het latere Duifhuis is ontstaan. De molen stond vlakbij het Duifhuis. De andere naam, Harman Koel, kwamen we al tegen in de schouwbrief van 1523 (70 jaar eerder) als bruiker van land "neffens de Teccoperwech".
  11. Citaat uit de vaak genoemde schouwbrief van 1523 (Archief Groot-Houtdijk, inv.nr. 204).

Het Slot te Vliet te Oudewater *

door drs. M.A. Kooiman en drs. J.W.C. van Schaik

Inleiding

In het westen van de gemeente Oudewater staat in de polder Vliet en Dijkveld, op de zuidelijke oeverwal van de Hollandsche IJssel, de bouwval van het 13e-eeuwse kasteel Te Vliet.¹ Van het kasteel bestaat nog slechts een stuk muur. Alleen aan de noord- en westzijde is de slotgracht bewaard gebleven. In het sterk geaccidenteerde terrein valt de plaats van de vermoedelijke voorburcht ten zuiden van de ruïne nog aan te wijzen. Ten oosten van de vermoedelijke voorburcht ligt, aan een laantje, de hofstede "Het Huis te Vliet".

Het wapen Van Vliet bestond oorspronkelijk uit drie geknopte zilveren ruiten op een rood veld; na het uitsterven van de Van Woerdens uit drie rode ruiten op een veld van goud.

* Dit artikel is een bewerking van een artikel, dat zal verschijnen in het in 1994 uit te komen Kastelenboek van de provincie Utrecht.